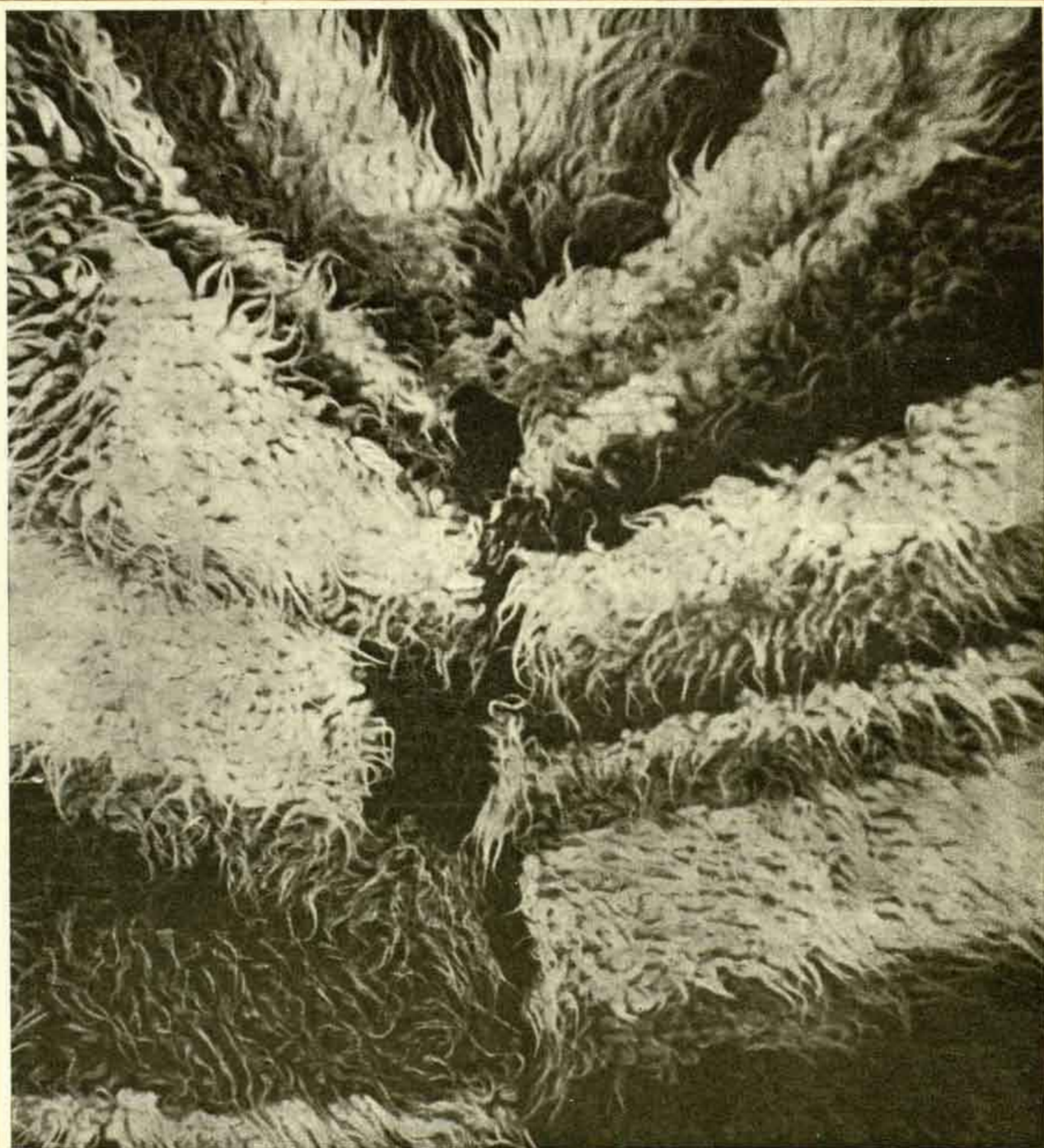

slovenský národopis

3 | 21

VYDAVATEĽSTVO
SLOVENSKEJ
AKADÉMIE VIED 1973

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

STÚDIE

MIESTO ETNOGRAFIE V SYSTÉME VIED	
Emília Horváthová: Teoretické otázky súčasnej etnografie	311
Julián V. Bromlej: K otázke vzájomného vzťahu etnografie a vied o kultúre	319
Viera Urbančová: Vzťah etnografie k histórii	327
Viktor I. Kozlov: Vzájomné vzťahy etnografie s geografiou a demografiou	343
Leokadija M. Drobizjeva: Etnosociologické výskumy v ZSSR	353
Adam Pranda: K problematike vzťahu etnografie a sociológie	359
Mária Kosová: Vzťah etnografie a lingvistiky z aspektu semiológie	375
Ján Mjartan: Historické doklady k výskumu ľudového staviteľstva	383

MATERIÁLY

Mária Dzúbaková: Codex Revúcky A, B, C	393
Michal Buzalka: Učebná dielňa na výrobu detských hračiek v Piargu — Štiavnických Baniach	413

ROZHLADY

Šesťdesiat rokov Rudolfa Žatku (Viera Gašparíková)	431
Jubileum univ. prof. Jozefa Štolca, DrSc. (Adam Pranda)	434
Rokovanie sovietskych karpátológov v Užhorode (Ján Botík)	441
Valné zhromaždenie Československej sekcie MKKK (Ján Botík)	445
Socialistická prestavba dediny a ľudová kultúra (Viera Gašparíková)	451
Varaždínske sympóziu o rodine (Ján Botík)	453
Zamyslenie nad súťažou v umeleckom prednese ľudových rozprávok (Viera Gašparíková)	454
Študentský vedecký krúžok pri Katedre etnografie a folkloristiky (Peter Salner)	456
RECENZIE A REFERÁTY	457

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Эмилия Хорватова, Теоретические вопросы современной этнографии	311
Юлиан В. Бромлей, К вопросу о соотношении этнографии и культуроведческих дисциплин	319
Вера Урбанцова, Отношения этнографии с историей	327
Виктор И. Козлов, Взаимоотношения этнографии с географией и демографией	343
Леокадия М. Дробизьева, Этносоциологические исследования в СССР	353
Адам Пранда, К проблематике отношений этнографии и социологии	359
Ян Мьяртан, Исторические свидетельства к исследованию народной архитектуры	383

МАТЕРИАЛЫ

Мария Дзубакова, Учебная мастерская для поделки игрушек в Пиаргу-Штиавницких Баниах	413
---	-----

ОБЗОРЫ	434
РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ	457

Мария Носова, Отношение этнографии и лингвистики из аспекта семиологии	375
--	-----

INHALT

STUDIEN

Emília Horváthová, Theoretische Fragen der zeitgenössischen Ethnographie	311
Julian V. Bromlej, Zur Frage der gegenseitigen Beziehung der Ethnographie und der Wissenschaften über die Kultur	319
Viera Urbančová, Die Beziehung der Ethnographie zur Geschichte	327
Viktor I. Kozlov, Gegenseitige Beziehung der Ethnographie zur Geographie und Demographie	343
Leokadija M. Drobizjeva, Ethnosozilogische Forschungen in der UdSSR	353

Na 1. strane obálky: Guba, vlnená tkanina v prírodných farbách, vyrobená v Klenovci roku 1965 podľa návrhu V. Thainovej. Farebná fotografia Fr. Hideg.

Vorderseite des Umschlages: Guba, das Wollgewebe in Naturfarben, gefertigt in Klenovec im Jahre 1965 nach dem Entwurf der V. Thainová.

VZŤAH ETNOGRAFIE A LINGVISTIKY Z ASPEKTU SEMIOLÓGIE

MÁRIA KOSOVÁ
Národopisný ústav SAV, Bratislava

Vzájomné vzťahy vied v súčasnosti postihol priam aforisticky sovietsky bádateľ A. E. Kobrinskij, charakterizujúc kybernetiku ako vedu, v ktorej fyziológ ukazuje inžinierovi, ako zostrojiť automat, kým inžinier učí fyziológa o štruktúre nervovej sústavy a obaja spolu učia ekonóma o zákonitostiach ekonomických štruktúr.¹ Vo sfére humanitných vied obdobne možno charakterizovať vzťahy lingvistiky a humanitných vied. Už začiatkom tohto storočia A. A. Potebňa prikladá lingvistike, ak je na výške svojho predmetu, hodnotu základnej vedy vo vzťahu ku všetkým humanitným vedám, pretože si všima najpodstatnejšie vlastnosti javov, predstavujúcich predmet bádania aj ostatných vied humanitného okruhu.²

Požiadavkou modernej lingvistiky je skúmať adekvátnou technikou jazykovú realitu a nevlučovať do nej nijaké teoretické ani historické predsudky. Skúmaním jazyka z neho samého došlo sa k zisteniu základného princípu, že jazyk tvorí systém na každom historickom stupni, v každej kultúre a v každom použití. Každá jednot-

ka jazykového systému — znak — definuje sa vzťahom výrazovej a významovej zložky, ktoré tvoria nerozlučnú jednotu. V jazykovom systéme nič nemá význam samo osebe, ale všetko má zmysel vo vzťahu k celku, čiže vo vzťahu k štruktúre. Zo štruktúry vyplýva významovosť a vzťahy k častiam.

Jazyk v chápaní súčasnej lingvistiky, reprodukuje skutočnosť a skutočnosť vzniká tlmočením reči. Hovoriaci obnovuje svojim rozprávaním udalosť, skúsenosť. Počúvajúcí správu prijme a nastáva rozhovor; udalosť sa reprodukuje. Prejavuje sa tu podvojný vzťah hovoru: pre hovoriaceho predstavuje realitu, pre poslucháča obnovuje realitu. A tak reč reprodukuje svet, podrobíac ho vlastnej organizácii.³

Hoci jazyk predstavuje jeden z hlavných etnických faktorov, zriedka býva predmetom etnologického bádania. No veda o jazyku poskytla v súčasnosti etnológii produktívne teoretické východisko a z neho vyplývajúcu metodiku. Týmto konštatovaním prechádzame súčasne na širšie význa-

¹ SAUMJAN, S. K.: Kybernetika a jazyk. In: 12 esejí o jazyce. Praha 1970, s. 144.

² POTEBŇA, A. A.: Iz zapisok po teorii slovesnosti. Charkov 1905, s. 643.

³ V štrukturálnom ponímaní jazyka a lingvistiky prihliadame k dielu E. BENVENISTE: Problèmes de linguistique générale. Paris 1966.

mové pole, v ktorom lingvistika má dôležité, ba centrálné postavenie, a tým je semiológia, všeobecná veda o znakových systémoch.

Teoretická a metodologická báza semiológie ukázala sa produktívnou v opise a rozbere javov jazykovej i nejazykovej povahy. Umožňuje totiž, ako ukázal J. Lotman, „postihnúť obsahlu mnohotvárnosť reálne daných kultúrnych textov ako jednotný, štruktúrne organizovaný systém“.⁴ Semiologický prístup k problémom spoločenských disciplín zaberá čoraz väčšie priestory; výsledky semiologických orientácií sovietskej, francúzskej, americkej, poľskej, československej, rumunskej, maďarskej, nemeckej vedy pre stručnosť tohto príspevku nestihneme uviesť.

Semiológia nesie interdisciplinárnosť v samej svojej podstate. Uveďme hoci len jeden z jej problémov, napr. proces signifikácie, čo značí objaviť hĺbkovú štruktúru javu, z ktorého vnímame len vonkajšiu podobu, a opísať vzťahy tejto štruktúry s celkom manifestácií, ktoré daný jav konštituujú. Mohli by sme vymenovať viaceré okruhy problémov, ktoré sú všeobecnej semiologickej povahy, súčasne sú špecifické pre jednotlivé semiotické systémy a ktorých riešiteľnosť sa nezaobíde bez aspektu interdisciplinárnosti alebo aspoň bez bilatérneho aspektu, ktorého jednu časť tvorí lingvistika. V týchto okruhoch problémov zaujíma dôležité miesto otázka povahy a podstaty znakov jednotlivých semiotických systémov, vzťah výrazového a významové-

ho plánu istých znakových systémov, vzťah medzi znakom a objektom, medzi subjektivitou a sociabilitou, symbolom a myšlienkou, napokon aj úloha signifikácie vo vzťahu ku kultúre, v čom je obsiahnutý princíp genézy javov. Pri riešení týchto otázok, nech sa týkajú ktoréhokoľvek znakového systému, determinujúcou funkciou je podľa E. Benvenistu uspošobenie jazyka. V dialektickej súvzťažnosti tvorí jazyk, chápaný ako systém znakov, špeciálny systém v súbore semiologických faktov, a preto sa aj lingvistika ako predovšetkým semiologický problém, stala centrálnym východiskom vied o človeku, uvedomujúcich si svoju vlastnú semiotiku.

Interdisciplinárnosť semiológie prejavuje sa mnohými styčnými bodmi: lingvista rekonštruujú prvotné významy znakov napr. zvykov, obracia sa k etnológii, k historicko-právnym ustanoveniam a pod., etnológ, dešifrujúci významy príbuzenských vzťahov, využíva etymologické postupy lingvistiky, historik umenia rekonštruuje praveký ornament lingvistickou metódou etymológie.⁵ Literárny teoretik vychádza v interpretácii básnického diela z princípu variačného procesu, najtypickejšieho príznaku folklórnej tvorby.⁶ V posledných rokoch v lingvistických a semiotických výskumoch zdôrazňovaná analýza štruktúry súhrnných textov má základ v geniálnom rozbere a formalizovaní čarodejnej rozprávky V. Propa.⁷ Interdisciplinárnosť a integrácia vedeckého skúmania má svoju podobu v okysličovaní lingvistiky zo zdrojov nejazykových

⁴ LOTMAN, J.: O metajazyce typologických popisů kultury. *Orientece*, 1970, s. 18. Tam aj význam pojmu „text“.

⁵ IVANOV, V. V.: Lingvistika i gumanitarnyje problemy semiotiki. In: *Seriya literatury i jazyka* (Moskva) 27, 1968, s. 236.

⁶ PEYTARD, J.: *Les chants de Maldoror et*

l'univers mythique de Lautréamont. La nouvelle critique, 1972, č. 11, s. 44–55.

⁷ Z množstva nasledovníkov citujem: GREIMAS, J.: *Sémantique structurale*. Paris 1966; DUNDES, A.: *The Morphology of North American Indian Folktales*. FFC 1964.

vied, napr. biológie, v čom spočíva predovšetkým tzv. generatívna gramatika S. K. Šaumjana, pracujúca s pojmom genotypu ako súboru všetkých dedičných i latentných znakov organizmu a fenotypu, vonkajšieho vzhľadu jedinca vo vzťahu k určitým typom. Túto biologickú taxonómiu umiestnil Šaumjan do základných metodologických radov lingvistiky, ako sú langue — parole.

Základnou kategóriou priestoru, v ktorom sa tvoria a žijú modely sociálnej reality (do tohto pojmu začleňujeme aj prejavy tzv. hmotnej kultúry), je sociálny systém. Sociológ A. Hirner týmto sociálnym systémom rozumie „organizovaný útvar, ktorého zložky (subsystémy, jednotlivci) vymedzujú jeho vnútorné prostredie, majú vzhľadom na existujúce riadiace centrum a ostatné zložky presne vyhranené postavenie, druh a intenzitu špecifických funkcií, ako aj spôsob a stupeň vzájomnej spätosti. Každý systém je charakterizovaný celým radom znakov, ktoré systém definujú a ktorých varianty hovoria o jeho fungovaní“.⁸

Etnológia obdobne ako jazyk sa zaoberá štúdiom reálnych empirických, historických organizmov, a preto opisom a rozborom ich semiotických systémov môže dospieť k exaktnému pochopeniu ich fungovania v procese.

Dôvodom príklonu etnológa k semiologickému chápaniu poznávaných modelov ľudovej kultúry je predovšetkým fakt, že kultúrne spoločenstvá od živočíšnych odlišuje najprenikavejšie to, že sa vyžaduje odlišná logika interpretácie — a to je posta-

venie, ktoré patrí v systéme kultúrneho spoločenstva jazyku a tvoreniu významov.⁹ Vzťah medzi znakom a jeho zmyslom je pre človeka oddávna jedným z najdôležitejších problémov, zdôrazňoval už zakladateľ modernej lingvistiky F. de Saussure.¹⁰

Niektoré z uvedených teoretických aspektov pokúsili sme sa vo vlastných prácach aplikovať na niekoľké súbory etnologickej textov slovenskej proveniencie, pričom sme podľa povahy problému rozširovali priestor textov kultúry na vzťahy medzislovenské i celosvetové.

1. Z aspektu semiológie som analyzovala fenomén patriaci do oblasti tzv. imitatívnej mágie (subtyp: záškodná mágia) známy pod termínom symbolické usmrcovanie protivníka na diaľku.¹¹ Ide tu o jeden z univerzálnych semiologických znakov, vyskytujúcich sa už v paleolite a frekventovaný až do súčasnosti nielen v prírodných spoločenstvách, ale aj vo vyspelých centrách civilizácie, akými sú európske veľkomestá našich čias. Z hľadiska semiotiky chápeme mágiu ako sústavu prostriedkov znakovkej povahy, ktorou disponuje kolektív vykonávateľov v istom čase, za určitých podmienok, definovaných presnými transformáciami.

Korpus materiálu pôvodne synchronného charakteru (výsledky vlastného výskumu na severozápadnom Slovensku v rokoch 1947—1948) i diachrónneho charakteru (doklady vo svetovej etnologickej literatúre, týkajúce sa všetkých kontinentov) v segmentálnom rozčlenení umožnil sledovať jednotlivé modely podľa dvoch základných

⁸ HIRNER, A.: Odchádzka obyvateľov Kysúc za prácou a sociálny systém Kysúc. Bratislava 1969, s. 24.

⁹ Porov. CUISENIER, J.: Methodes avancées des données ethnographiques Européennes et applications de l'informatique. Prednáška na I. kon-

grese SIEF, Paríž 1971. — BARTHES, R.: Nulový stupeň rukopisu. Praha 1967.

¹⁰ In: Cours de linguistique générale. Ženeva 1916.

¹¹ Analýza praktiky imitatívnej mágie. Prednesené na I. kongrese SIEF, Paríž 1971.

osí (jazyka): syntagmy (lineárny sled javov), paradigmy (vertikálne usporiadanie javov). Výsledkom tohto usporiadania materiálu podľa 1. syntagmatickej reťaze (t. j. ako sa jav v kontexte prostredia osôb, času a predmetov manifestoval) a 2. paradigmatického poľa, ktoré predstavovalo jednotlivé segmenty skúmaného javu: chronológia, čas konania javu, prostredie, motívacia, plán výrazu, plán významu, verbálny — gestuálny kód, formy výrazu, aktanti, čas účinku javu, kategória znaku.

Analytickým postupom bolo možné konštatovať, že na rozdiel od materiálu jazykovej povahy, ktorý vyžaduje čo najväčšiu homogénnosť a súrodnosť substancie, etnologický materiál ponúka zmiešané substancie. Syntagmatické usporiadanie jednotlivých javov umožnilo postihnúť proces generovania skúmaných javov, kým paradigmatické usporiadanie manifestovalo systém analyzovaných javov. Výber zložiek paradigmatického poľa konštituuje vznik jednotlivých modelov. Zo systémových vlastností paradigmy symbolického usmrcovania sme konštatovali predovšetkým binarizmus ako najmenej dvojčlennú opozíciu (sokyňa versus obeť; objednávateľ, mediátor, pomocník versus obeť), ekvivalenciu (všetky spôsoby usmrcovania sú významovo ekvivalentné) a kontrast (bezmocnosť obete versus moc vykonávateľa). V paradigme verbálneho a gestuálneho kódu sme zistili zmeny spôsobené postupným pribieraním zložiek sekundárneho náboženstva, čo malo za následok superponovanie pôvodne prostej komunikácie v dramatickú scénu.

¹² PEIRCE, Ch.: O novém seznamu kategorií. In: JAKOBSON, R.: Slovesné umění a umělecké slovo, Praha 1969, s. 34 n.

¹³ Historické povesti s tureckou tematikou. K teórii fabuly a sujetu. Slovenský národopis, 20,

Paradigmatické usporiadanie zložiek magického úkonu ukázalo, že tu ide o zložitú semiologickú štruktúru. Fungovanie jej zložiek a prvkov nie je totožné napr. so štruktúrou jazyka alebo štruktúrou umeleckého prejavu. Kým v jazyku alebo v literatúre jedného výrazu odpovedá niekoľko obsahov, v magickom úkone jednému obsahu odpovedá n-veličín plán výrazového, inými slovami plán obsahu je prekrývaný množstvom plánov výrazu. Modifikujú sa aj formy výrazu, vzťahy aktantov, čas konania, čo súhrnne vytvára plnú hodnotu tohto magického znaku, pretože znak je vtedy najplnší, keď v ňom amalgujú podľa možnosti všetky tri jeho druhy (ikon, index, symbol).¹²

Uvedením syntagmatických textov do systému s dôrazom na historicko-geografickú koreláciu plánov výrazu a významu skúmaného znaku objavili sa analógie, dokazujúce, že mechanizmus ľudského myslenia prejavuje v tomto fakte jednotnosť a akoby odolávanie času.

2. Na súbore folklórnych textov historických povestí z protitureckých bojov na území strednej a juhovýchodnej Európy riešili sme zo semiologického hľadiska problém vzťahu fabuly a sujetu.¹³ Fabulu sme chápali ako paradigmatickú zásobnicu epických posutpov, ktoré sa konkretizujú v sujete; fabule sme pripisovali hodnotu systému. Sujetovú výstavbu sme chápali ako výber z paradigmy; v tomto zmysle sujet predstavuje proces. Základný princíp sujetovej výstavby motívacia, sa v skúmaných textoch prejavuje sekvenciou ohrozenia. K nej sa viažu ďalšie sekvencie, a to škodcovstvo,

1972, s. 375—388. Rozšírené na slovenský materiál v referáte Dichotómia, fabula—sujet, prednesenom na 19. kongrese Zväzu folkloristov Juhoslávie, Kruševo 1972.

obrana, pomoc, zrada, likvidovanie ohrozenia. Paradigmu sujetovej výstavby tureckých povestí tvorí tematický okruh: vojna a osudy ľudí v nej. Výber z tejto semantickej paradigmy sme mohli sledovať na rovine priamych významov, na rovine symbolických významov a na samom princípe umeleckej stavby. Výberu z paradigmy podliehalo utváranie veľkých semiotických jednotiek sujetu, a to kontext deja, prostredia, postáv. Odvodenie tém povestí z čias protitureckých bojov z paradigmy vojna a osudy ľudí v nej potvrdzuje tézu o jednotnej štruktúre ľudského vedomia a správania sa v rovnakých podmienených situáciách.

3. V otázke premien tradícií v súčasnosti, čo sme konkretizovali na textoch svadobného obradu z niekoľkých obcí západného Slovenska, určili sme rovinu analýzy použitím dichotómie štruktúra — úzus.¹⁴ Štruktúru chápeme ako súbor paradigmatických polí, ktoré sa prejavujú v konkrétnych chronologických úzoch, použitíach. Úzus ako manifestácia abstraktnej štruktúry je v podstate prenesenie prvkov štruktúry do určitého časovo konkrétne situovaného spoločenstva. Úzus v ďalšom procese generuje otvorený rad variantov. Variačnému procesu podliehajú zložky svadobného obradu ako čas trvania obradu, miesto jeho konania, odev, jedlá, dary, spôsob dopravy a pod. Invariantné zložky, ktoré vlastne svadobný obrad konštituujú, predstavuje: odobierka, t. j. opustenie jedného spoločenstva a odchod do iného, čepčenie, ktoré predstavuje symbol zmeny dievča — žena a napokon „vyvedenie na lož“, predstavujúce consumatio matrimonii.

¹⁴ Prednesené na konferencii Národopisného ústavu SAV *Premeny ľudových tradícií v ČSSR*. Smolenice 1972. V riešení problému vychádzam z dichotómie: štruktúra—úzus v spracovaní dánskeho lingvistu L. HJELMSLEVA: O zá-

Vzťah štruktúry a úzu, vyčlenenie variantov a invariantov v textoch svadobného obradu umožnili nám exaktnejšie poznať systém a proces tohto javu, pričom sa domnievame, že obdobným postupom by sme postihli túto štruktúru aj v ostatných javoch ľudovej kultúry, a mohli takto nahradiť intuitívne konštatovania obsiahnuté v termínoch tradícia, premena, súčasnosť. Semiologicky nazerané svadobný obrad možno chápať ako manifestáciu abstraktnej štruktúry, ktorá v čase a pod tlakom spoločenských transformácií generuje najrozličnejšie úzy, ktoré sú si všetky rovnocenné, a to z rozhodujúceho hľadiska, z hľadiska tvorcov a recipientov. Domnievame sa, že toto zistenie by mohlo pomôcť odstrániť obavy z dávno pripomínaného zániku ľudovej kultúry.

Metodika semiológie nepredstavuje ukončený, uzavretý systém vedeckého poznávania. Už dávnejšie tu boli korigované mnohé zásady klasického štrukturalizmu. Semiológovia zamietli pojem imanentného vývoja (československí semiológovia už koncom 40. rokov), nahradiac ho chápaním znaku konstituovaného v čase a vo vzťahu k sociálnemu prostrediu. Súborom znakov konotačných systémov, čím rozumieme rozvité semiotické systémy v protiklade k základným systémom jazyka, sa priznáva kategória historickosti, keďže tieto systémy vznikajú inštitucionálne, na základe konvencií a majú teda v zásade charakter sociability. Pojem historickosti štruktúry sa zdôrazňuje dôsledným príklonom k diachronickému chápaniu fenoménov, proti niekdajšiemu prevládajúcemu syn-

kladech teorie jazyka. Praha 1972, s. 81 n.; TENŽE: Jazyk. Praha 1971, s. 90 n., s. 106 n. — V literárnej vede aplikovala túto dichotómiu N. KRAUSOVÁ v prednáške *Teoretické aspekty slovenského romantizmu*. Smolenice 1971.

chrónnemu stanovisku. Pôvodné preferovanie výrazovej stránky znaku v súčasnosti sa nahrádza skúmaním významov a tým procesu signifikácie. pri uvedomovaní si nerozlučného vzťahu medzi oboma zložkami znaku.

Priestor analýzy sa rozširuje o genetický pohľad proti predtým prevažujúcemu synchrónnemu aspektu, čím sa dosahujú nové výsledky, napr. v rekonštrukcii textov.¹⁵ Novým spôsobom sa interpretujú zaužívané termíny, ako napr. variant, variačný proces a z pôvodného poľa ich aktivity — folklóru — hľadá sa ich pôsobenie v priestore štruktúr knižne fixovaných, akými sú literárne diela. V takomto kontexte zisťujú sa špecifické príznaky vzniku variantov, napr. intencionálnosť.¹⁶ Do nového svetla dostávajú sa aj problémy typológie,¹⁷ riešené metodologickými postupmi a pojmovým aparátom matematických vied. (Ani semiológia, ani ostatné metódy vedeckej praxe nie sú bez extremizmu, predstavujú ho postoje niektorých francúzskych semiotikov, no extrémny sa samy vylučujú z normy).

Semiológia predstavuje skôr ustavične sa obnovujúcu a zdokonaľujúcu teóriu i prax svojich analytických postupov a z tejto pozície si vyberá a rieši fundamentálne problémy semiotických systémov. Otvára cestu nielen hypotézam, ale predovšetkým hlbšej interpretácii a miesto intuície požaduje exaktnosť postupov, ktorých teóriu a metodiku sa neobáva preberať z prírodných vied.

Teóriu a metodiku semiológie dopĺňa pojem metajazyka. Metajazykom sa rozumie

spoločný vedecký jazyk, konštruovaný na základe pojmového aparátu exaktných vied. Za najpresnejší sa označuje jazyk matematických disciplín. Metajazyk má nahradiť doterajší „nie vedecký“ jazyk, ktorý je vlastne len parafrázou jazyka analyzovaného objektu.

V názve svojho príspevku som uviedla vzťah etnografie k dvom vedným disciplinám. Metodológia lingvistiky, ktorá chápe reč ako schopnosť človeka, jeho nezmeniteľnú univerzálnu charakteristiku a jazyk ako premenlivú veličinu, v ktorej sa reč realizuje,¹⁸ stala sa modelom aj pre ostatné disciplíny. Základné poznanie tejto lingvistiky, že jazyk je tvorený znakmi, by mohlo byť východiskom pre všetky sociálne fenomény, ktoré tvoria kultúru.

Vo vzťahu etnografie k lingvistike v rámci semiológie je implikovaná súvzťažnosť: ak semiologicky orientované vedy o kultúre ustavične zdokonaľujú svoju epistemológiu na teoretických aspektoch exaktných vied, vidíme súčasne, že jedna z týchto vied o kultúre — etnológia — (alebo etnografia a folkloristika) ako par excellence semiologická svojou podstatou, poskytuje vo svojich modeloch impulzy, s ktorých využitím sa stretávame v riešení problémov najrozličnejších odvetví kultúrnych textov.

Záujem lingvistu, ako zdôrazňuje v citovanej práci V. V. Ivanov,¹⁹ o semantickú stránku jazyka a analýzu stavby kompaktných textov — toto posledné v dokonalom vzore poznáme z diela V. Proppa — predpokladá nevyhnutnú spoluprácu semiotických disciplín. Vďaka tomu sa aj tradičné základné problémy lingvistiky ako vzájom-

¹⁵ IVANOV, V. V. — TOPOROV, V. N.: Le mythe indoeuropéen du dieu de l'orage poursuivant le serpent. Mélanges Cl. Lévi-Strauss. Paris 1970, zv. II., s. 1180—1205.

¹⁶ PEYTARD, J.: c. d.

¹⁷ LOTMAN, J.: c. d.

¹⁸ BENVENISTE, E.: c. d., s. 18 n.

¹⁹ IVANOV, V. V.: Lingvistika, s. 245.

ná súvislosť jazykových a myšlienkových štruktúr alebo vzťahu jazyka a sociálnych organizácií objavujú v novom svetle.

Súčasná lingvistika a v širšej platnosti semiológia, konštituovaná na zistení vzťahov ako kodifikujúcim faktore javov, zdôrazňovaním diachronie a vplyvu sociálnych transformácií na utváranie štruktúr predstavuje jeden z diferencovaných metodologických prístupov²⁰ k skúmaniu systému a procesov ľudovej kultúry. Pojmový aparát tejto metodiky umožní exaktnejším spôsobom formulovať predmet analýzy.

²⁰ GRECKIJ, M. N.: Francúzsky štrukturalizmus, Bratislava 1972, s. 74.

Akokoľvek prispieva semiológia k zexaktneniu vedeckej analýzy, neznamená to jej absolutizovanie v hierarchii vedeckých teórií a metód. Isteže už teraz a v budúcnosti tým skôr môže vzniknúť nesúhlas s tým, čo sa dnes považuje za veľmi produktívne. Avšak diferenciácia prístupov k vedeckým problémom, ba aj nesúhlas s nimi je vo vede vždy potrebný. Lebo ak bolo povedané,²¹ že veda vzniká prekonávaním omylov, tak isto je nevyhnutné stretávanie sa rôznych názorov, lebo len v týchto stretávaníach veda naozaj žije.

²¹ BACH, E.: Strukturální lingvistika a filosofie vědy. In: 12 esejí o jazyce. Praha 1970, s. 141.

RAPPORT ENTRE L'ETHNOGRAPHIE ET LA LINGUISTIQUE DE L'ASPECT DE LA SÉMIOLOGIE

Résumé

Dans le domaine des sciences humaines, la linguistique a, si elle est à la hauteur de son objet d'étude, la valeur d'une science de base par rapport aux autres sciences humaines, étant donné qu'elle étudie les traits les plus essentiels des phénomènes qui font aussi l'objet des recherches des autres disciplines des sciences humaines (Potebnja). Une des principales exigences de la linguistique moderne est d'étudier à l'aide d'une technique adéquate la réalité de la langue et de n'y introduire aucuns préjugés théoriques ou historiques. Par l'étude de la langue à partir d'elle-même, il a été possible de constater qu'à chaque degré historique, dans chaque culture et dans chacune de ses utilisations, la langue forme un système. Chaque unité de ce système, c'est-à-dire chaque signe, est définie par l'unité inséparable de l'élément du signifiant et du signifié.

Bien que la langue est un des principaux facteurs ethniques, elle n'est que rarement l'objet d'une étude ethnologique. Mais la linguistique a fourni actuellement à l'ethnologie des bases théoriques productives et la méthode qui en découle.

Par cette constatation nous passons dans un domaine connotatif plus significatif où la linguistique a une position importante, même essentielle, dans le domaine de la sémiologie, de cette science générale sur les non linguistiques. Dans l'analyse des faits linguistiques et non linguistiques, la sémiologie permet de concevoir la grande diversité des textes culturels réellement existant comme un système unique organisé et structuré.

La raison pour laquelle l'ethnologie a recours à l'étude sémiologique des modèles de la culture populaire est que la réalité qui distingue de la manière la plus frappante les sociétés cultivées des sociétés animales fait partie dans le système des sociétés cultivées du domaine de la langue et de la formation des significations (Cuisenier).

La sémiologie de par son essence même a un caractère interdisciplinaire: le linguiste reconstruisant les significations originelles des signes a recours à l'ethnologie, aux normes historico-juridiques; l'ethnologue déchiffant les significations des rapports de parenté utilise les approches étymologiques de la linguistique; le spécialiste de la

science littéraire analysant une oeuvre d'art s'appuie sur le principe du processus de variation qui est l'indice le plus typique de la création folklorique. La sémiologie (en liaison étroite avec les sciences naturelles) bâtit la théorie et méthode des différents systèmes sémiotiques d'un caractère de langue (la grammaire générative de Saumjan, la grammaire transformative de Chomsky, l'analyse orientée à la mathématisation des descriptions typologiques de la culture chez Lotman etc.).

Dans notre propre travail analytique, nous nous sommes efforcés d'appliquer les procédés d'une analyse sémiologiquement orientée sur plusieurs ensembles de textes ethnologiques de provenance slovaque, en élargissant, selon le caractère du problème, l'espace des textes de culture aux rapports inter slaves et universels.

Dans l'analyse de pratique de magie imitative — la mise à mort de l'adversaire à distance, en introduisant les textes syntagmatiquement classés dans un système (c'est-à-dire dans le paradigme) et en soulignant la corrélation historico-spatiale des plans du signifiant et du signifié du signe magique étudié, on a pu mettre en évidence des analogies démontrant l'unité du mécanisme de la pensée humaine ainsi que sa résistance au temps.

Sur l'ensemble des textes folkloriques concernant des légendes historiques de l'époque des guerres antiturques sur le territoire de l'Europe centrale et du sud-est, nous avons analysé du point de vue sémiologique le rapport entre la fabula et le sujet (sujet-processus). Nous avons mis en évidence la motivation, qui est le principe fondamental de la construction du sujet, par le détachement des séquences, telles la menace, le préjudice, la défense, l'aide, la trahison, la liquidation de la menace. Le paradigme de la construction du sujet des légendes turques forme une sphère thématique:

la guerre et les destins des hommes dans son cadre. Le choix de ce paradigme influait sur la formation des grandes unités sémiotiques du sujet, et ce le contexte de l'action, le milieu et les personnages. La déduction des thèmes des légendes de l'époque des luttes antiturques du paradigme guerre et destins des hommes dans son cadre, confirme la thèse sur l'unité de la structure de la conscience humaine et de la conduite des hommes dans des situations analogues.

Le problème de la transformation des traditions qui se déroule de nos jours, concrétisé sur des textes de cérémonie de mariage slovaque, a été analysé sur le plan de la dichotomie structure — usage (Hjelmslev). Nous avons conçu la cérémonie du mariage (et nous pensons qu'il en est de même pour n'importe quel autre phénomène de la culture populaire) comme une manifestation de structure abstraite qui au cours du temps et sous la pression des transformations sociales, génère des usages les plus divers qui sont équivalents, et ce du point de vue décisif de celui des créateurs et des récipiendaires. Nous estimons que cette constatation peut aider à dissiper la crainte si souvent exprimée de la disparition de la culture populaire.

La théorie et la méthode de la sémiologie, sans prétendre à l'absolutisation, représente un des approches productifs et différenciés, à l'étude de nombreux problèmes de systèmes appartenant ou non au domaine de la langue. Constituée pour la recherche des rapports en tant que facteur codificatif des signes, par l'accent qu'elle porte sur la dichotomie et l'influence des transformations sur la formation des structures, par l'utilisation de l'appareil conceptuel des sciences naturelles, la sémiologie permet de formuler plus exactement les objets des analyses.

SLOVAČKÁ ETNOGRAFIA

Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания 21, 1973, № 3
Издаётся четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы Д-р Боžена Филова и Павол Стано
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der
Wissenschaften
Jahrgang 21, 1973, Nr. 3. Erscheint viermal im
Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen
Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Pavol Stano
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume 21, 1973, No. 3.
Published quarterly by the Slovak Academy of
Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Pavol
Stano
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Académie slovaque des sciences
Anné 21, 1973. No. 3. Parait quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: Dr. Božena Filová et Pavol Stano
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NARODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník 21, 1973, číslo 3. — Vychádza štyri razy
do roka

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Hlavná redaktorka dr. Božena Filová
Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: Prof. dr. Rudolf Bednárík, dr.
Soňa Burlasová, dr. Emília Horváthová, dr. Soňa
Kovačevičová, dr. Jaroslav Kramařík, dr. Michal
Markuš, doc. dr. Ján Michálek, dr. Ján Mjartan,
dr. Štefan Mruškovič, dr. Viera Nosáfová, doc.
dr. Ján Podolák

Výtvarná redaktorka Viera Miková
Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného po-
vstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné predplatné
Kčs 80,—
Výmer SÚTI č. 8/6

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky
a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia
tlač, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo
nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej
pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia
tlač, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
1973

Distributed in the Socialist countries by SLOV-
ART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Cze-
choslovakia. Distributed in West Germany and
West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-
8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik
Deutschland. For all other countries, distribution
rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V.,
Periodical Trade, 54 Warmoesstraat, Amsterdam,
Netherlands.